

Katarzyna Glinianowicz, *Z CIENIA POLSKOŚCI. UKRAIŃSKA PROZA GALICYJSKA PRZEŁOMU XIX I XX WIEKU*, Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, 2015, ss. 262.

Metoda postkolonialna stosunkowo niedawno pojawiła się w badaniach literaturoznawczych, zwłaszcza w krajach Europy Środkowo-Wschodniej, a jednak owocowała całym szeregiem inspirujących monografii i artykułów. Z jednej strony wywołuje ona entuzjazm części badaczy, przeważnie młodych, poszukujących nowych sposobów interpretacji tekstów literackich. Z drugiej zaś wzbudza pewne kontrowersje, ponieważ nie ukrywa swego zaangażowania ideologicznego, a nawet wprost nawiązuje do powinowactw sztuki z zagadnieniami społecznymi czy politycznymi, uwzględnia podporządkowane *status quo* kultury prowincjonalnej (rzadziej postzależnej) pozostającej pod presją wzorców imperialnych. Mimo popularności na Zachodzie w Polsce opcja postkolonialna nie zyskała sobie wiele zwolenników. Co więcej, jak mniema Dariusz Skórczewski¹, wzbudziła sporo nieporozumień, gdyż sama ewentualność stosowania tej teorii wobec zjawisk kultury narodowej została odebrana przez patriotycznie zaangażowaną część badaczy jako coś, co nie może uzyskać akceptacji. Debata o zapotrzebowaniu teorii postkolonialnej w humanistyce polskiej chyba nadal trwa, aczkolwiek w międzyczasie ukazują się wartościowe prace wykonane z wykorzystaniem tej metody. Tak czy owak, opcja postkolonialna ma poważną szansę na rozwój, zwłaszcza w badaniach historiograficznych, gdy chodzi o opinie kultury zniewolonej, charakteryzującej się ujawnioną bądź ukrytą traumą marginalności i dyskryminacji.

Autorka książki recenzowanej, młoda ukrainistka krakowska dr Katarzyna Glinianowicz podjęła się kolejnej próby zbadania tekstów literackich z punktu widzenia postawy kolonialnej lub antykolonialnej, w tych tekstach zawartej. Jest świadoma zalet oraz mankamentów metodologii postkolonialnej, którą traktuje w sposób krytyczny uzupełniając ją w swojej rozprawie przez wykorzystanie elementów innych metod badawczych. Mimo to, właśnie spojrzenie postkolonialne zainspirowało Autorkę i w dużym stopniu określiło treść i całościowy układ kompozycyjny omawianej książki. W ostatnich latach zostały opublikowane wartościowe prace monograficzne bądź artykuły poświęcone badaniu historii literatury i kultury ukraińskiej przy użyciu instrumentarium postkolonialnego. Należy wymienić przede wszystkim prace Marka Pawłyszyna i Mykoły Riabczuka (przetłumaczone również na język polski), George'a Grabowicza i Myrosława Shkandrija, Tamary Hundorowej i Oksany Zabużko. Idee kluczowe tych rozpraw skutecznie zastosowała Autorka w swojej monografii, co nie przyćmiewa jej

¹ Dariusz Skórczewski, *Wobec eurocentryzmu, dekolonizacji i postmodernizmu. O niektórych problemach teorii postkolonialnej i jej polskich perspektywach*, „Teksty Drugie” 2008, nr 1–2, s. 33–35.

wyrazistej samodzielności w ocenach i sądach, lecz wręcz odwrotnie, podkreśla poziom kompetencji, kreatywności i odpowiedzialności badawczej Glinianowicz.

Autorka postanowiła skupić się na analizie twórczości pisarzy galicyjskich piszących na przełomie XIX i XX wieku. Ówczesna Galicja to *volens nolens* przestrzeń dialogu i wzajemnych konfrontacji różnych kultur narodowych, przy czym wspomniane konfrontacje kulturowe tkwią nie tylko w mocno zakrzewionych stereotypach, które definiują wzajemne relacje środowisk narodowych, one także mocno wpływają na kształty społecznych wyobrażeń. Kwestia tożsamości okazuje się w takich warunkach trudnym wyborem, zwłaszcza w zmieniającej się sytuacji politycznej i kulturowej. Dla pisarzy Rusinów uczestniczących w literaturze ukraińskiej dokonanie wyboru tożsamościowego, jak pokazuje Autorka książki, oznaczało również poświęcenie się kulturze zmarginalizowanej, głęboko prowincjonalnej, ale też młodej i ambitnej. W ogóle kwestia tożsamości w tych okolicznościach wygląda na bardzo skomplikowaną. Odwołując się do opinii Danuty Sosnowskiej, autorki książki *Inna Galicja* (2008), możemy powiedzieć, iż rzadko tu występuje tożsamość w jej uformowanym i klarownym kształcie, natomiast wciąż trwa swoiste identyfikowanie się („proces tożsamościowy”²). A literatura piękna przecież doskonale oddaje tę atmosferę poszukiwań, wahań i rozterek, która towarzyszy owemu procesowi.

Bez wątplenia postkolonialna reinterpretacja literatury ukraińskiej przyczyni się do istotnej weryfikacji kanonu XX wieku, zwłaszcza miejsca najwybitniejszych postaci okresu przełomowego. Książka Glinianowicz stanowi poważny przyczynek do takiej rewizji kanonu. Oferuje bowiem świeże spojrzenie na literaturę zamkniętego obszaru w kontekście rozmaitych uwarunkowań, które sprzyjają jej modernizacji i nawiązaniu postępowego dialogu z Innymi. Przecież przedmiotem pracy jest zbadanie utworów prozatorskich ukraińskich pisarzy z Galicji i Bukowiny przełomu XIX i XX wieku, w których przejawiają się wielorakie reprezentacje polskości, zróżnicowane i nierzadko złożone odzwierciedlenie stosunków Ukraińców i Polaków w Imperium Austro-Węgierskim. Co charakterystyczne, Autorka nie ogranicza się w swym badaniu do kwestii narodowej, jej również interesują aspekty genderowe – rozmaite gesty płci i cielesności, określone w wybranych tekstach. W ten sposób ujawnia się kolonialne podporządkowanie na poziomie lokalnym, prywatnym i subiektywnym, nie koniecznie oczywistym, lecz zauważalnym przy wnikliwej analizie tekstu.

Młoda badaczka korzystając z kategorii Michela Foucaulta traktuje zjawiska literackie okresu przełomowego jako symboliczne obszary ukraińsko-polskiej walki o *władzę i wiedzę*. W centrum jej zainteresowań znajdują się sposoby literackiej reprezentacji dyskursu kolonialnego, jak również kontrdyskursu, albowiem literatura ukraińska wyrażała chęć wyzwolenia się spod wpływu narzuconego jej modelu dominującej w tym regionie kultury polskiej. W tej rozprawie rzetelnie i fachowo

² D. Sosnowska, *Inna Galicja*, Warszawa 2008, s. 172.

zinterpretowane zostały liczne teksty (opowiadania, nowele, powieści) prezentujące zarówno stereotypowe ujęcie Polaka i polskości, jak i przedstawiające ukraińską emancypację spod polskich wpływów kulturowych. Autorka zaakcentowała również ukrytą bądź otwartą polemikę z utartymi ujęciami polskiej misji na Wschodzie (np. przedmurza chrześcijańskiego) toczoną przez wybitnych intelektualistów ukraińskich tej miary, co Iwan Franko, Łeś Martowicz, Osyp Makowej, Olha Kobyłańska, Stefan Kowaliw etc.

Trzy części książki prezentują najważniejsze jej wątki. W rozdziale pierwszym (*Krytyka mitu polskiej misji cywilizacyjnej na Wschodzie*) Autorka zastanawia się nad przyczynami zdominowania polskiej wizji kulturowej w Galicji Wschodniej, ale także obserwuje powstanie właściwego kontrdyskursu w oparciu o intencje młodego pokolenia Rusinów-Ukraińców na czele z charyzmatycznym Iwanem Franko. Drugi rozdział książki, zatytułowany „*Niewiasta kresowa*” w *ukraińskich literackich strategiach tożsamościowych* – wypukła postać kobiety w utworach literackich powstałych w tym kręgu. Obraz Polki, jak dowodzi Autorka, jest w wielu aspektach zbieżny z przysłowiową *femme fatale*, co zdradza pewne założenia stereotypowe pisarzy ukraińskich, ich zamaskowane fobie wobec Innego. Kontynuację tych rozważań podejmuje Glinianowicz w rozdziale trzecim (*Polska soma a ucieleśnianie ukraińskości*), gdzie zostają omówione przejawy cielesności jako świadectwa kolonialnego postrzegania świata przez bohaterów wybranych powieści i opowiadań galicyjskich (bądź też ich autorów, co jest tak samo ważne).

Książka Glinianowicz reprezentuje wysoki poziom, zawiera wiele odkryć i badawczych inspiracji. Bez wątplenia monografia *Z cienia polskości* należy do znaczących tak w ukrainistyce polskiej, jak i zagranicznej, wypełnia istotną lukę badawczą. Podjęty zaś przez Autorkę temat – frapujący, oferujący spore możliwości interpretacyjne – daje niemałe pole do popisu dla samodzielnego, wolnego od wewnątrzliterackich uwikłań ukraińskich literaturoznawców, odczytania tego jakże trudnego i wciąż niezwykle aktualnego tematu dla kultury i literatury Ukraińców.

O gruntownym przygotowaniu do realizacji tak ambitnego zamiaru badawczego świadczy bogaty materiał źródłowy oraz wnikliwie opracowany aparat badawczy. Autorka wykazuje doskonałe opanowanie w realiach życia literackiego i politycznego badanego okresu. W poszczególnych rozdziałach konsekwentnie rozpatruje reprezentacje literackie stosunków polsko-ukraińskich, próby zaprezentowania polskości jako Innego w utworach prozatorskich oraz publicystycznych Rusinów-Ukraińców Galicji oraz Bukowiny na przełomie stuleci. Na osobną pochwałę zasługują dwa dodatki do tekstu rozprawy naukowej. Przygotowane one zostały z myślą o czytelniku, który nie włada językiem ukraińskim, a zechce bezpośrednio zapoznać się z analizowanymi tekstami literackimi. Warto wspomnieć, że w odróżnieniu od literatury rosyjskiej, ówczesna twórczość Ukraińców jest w Polsce wciąż słabo znana, brakuje tłumaczeń nawet wybitnych dzieł autorów ukraińskich. Dlatego przytoczenie tutaj niektórych

lektur jest próbą pokonania totalnej niewiedzy i zachęca czytelnika do poznania intrygujących i mentalnie bliskich Polakowi dzieł mieszkańców starej Galicji. W dodatku *Antologia kontradyskursów polskości w ukraińskiej prozie Galicji i Bukowiny przełomu XIX i XX wieku* Autorka po raz pierwszy prezentuje czytelnikowi polskiemu utwory badane (bądź ich fragmenty w przypadku większych tekstów, np. powieści) we własnym tłumaczeniu.

Książka Glinianowicz jest rozprawą pionierską w zakresie ukrainistyki polskiej. Właśnie dlatego, że uwypukla obydwie opcje tożsamości narodowej w momencie przełomowym, jakim była epoka końca XIX i początku XX wieku w prowincji galicyjskiej, gdzie krzyżowały się ścieżki kilku kultur narodowych, w tym bardzo mocno – Polaków i Ukraińców. Tytuł książki *Z cienia polskości. Ukraińska proza galicyjska przełomu XIX i XX wieku* – dobrze oddaje istotę kwestii tożsamościowej w przypadku Rusinów-Ukraińców w Galicji (zwłaszcza we Lwowie). Ich zdystansowanie wobec kultury polskiej było doświadczeniem trudnym a nawet drastycznym czy dramatycznym: przekonującym przykładem tego są polonofilia i polonopofobia ujawniona w tekstach i biografii Iwana Franki. Przecież w miarę skonfrontowania czynnika ukraińskiego wobec wpływów polskich kształtowała się własna świadomość przynależności kulturowej, aczkolwiek jednocześnie dawały się we znaki przyswojone lekcje polszczyzny jako kultury uniwersalnej. W tym punkcie intelektualiści galicyjscy przyjmowali postawę ambiwalentną. „Należy jednak zaznaczyć, że pisarze ukraińscy, wychowani pomiędzy własną kulturą podporządkowaną a dominującą kulturą polską, nie mogli uniknąć odwołania do wytworów tej drugiej, forsującej często negatywne wzorce ruskości”, zaznacza Autorka. Obserwując próby wyjścia Ukraińców z zaścianu cywilizacyjnego Glinianowicz zastanawia się nad miarą dopuszczalnego kompromisu pomiędzy Swoim i Obcym, nad możliwością przewyciężenia kolonialnego trybu myślenia, co narzuca modelowanie własnej kultury narodowej jako zmarginalizowanej i wciąż niedowartościowanej.

Recenzowana monografia jest dojrzałą pracą naukową zarówno pod względem struktury, aparatu badawczego, jak i zaproponowanych analiz. W gruncie rzeczy jest to pierwsza interpretacja kontradyskursu polskości w literaturze ukraińskiej przełomu XIX i XX wieku. Autorka określa ważne punkty na symbolicznej mapie, jaką ujawnia pod tym względem literatura piękna, ale poruszanie się po tej mapie wymaga więcej wysiłku i będzie zadaniem dla kolejnych badaczy, którzy zechcą rozwinąć i uzupełnić postkolonialną interpretację literatury okresu przełomowego zaproponowaną przez Glinianowicz. Wartość tej rozprawy jest tym większa, że Autorka przeprowadziła badanie na szerokim i skrupulatnie nakreślonym tle historycznym oraz społeczno-politycznym przełomu stuleci. Glinianowicz w sposób dobitny potrafiła uzmysłowić konflikty związane z utożsamianiem się w środowisku ówczesnej inteligencji, zwłaszcza rusińsko-ukraińskiej poddawanej podwójnej asymilacji (niemieckiej i polskiej). Oprócz znakomitego obeznania w sytuacji literatury ukraińskiej tego

obszaru Glinianowicz wykazuje również doskonałą znajomość w zakresie kwestii polskiej, a także ogólnej polityki narodowościowej Austro-Węgier w dobie schyłku tego państwa oraz nasilenia ruchów narodowo-wyzwoleńczych. Książkę tę wypadłoby polecić zarówno ukrajinistom, jak i polonistom, zawiera bowiem wiele cennych spostrzeżeń opartych na analizie obfitego materiału źródłowego dotyczącego kształtowania w kulturze stereotypów Innego. A ponieważ mechanizmy tworzenia obrazu Innego w literaturze pięknej są niejednoznaczne i trudne do ujawnienia, monografia należy do lektur zasługujących na wnikliwą i subtelą lekturę. Preferowana przez Autorkę opcja postkolonialna pozwoliła na oryginalną interpretację – bądź to wybitnych dzieł literatury ukraińskiej, bądź to mało znanych i zapomnianych utworów z tego zakresu. Może być również rozwijana w nowych badaniach wykonanych w ramach owej metodologii.

Jarosław Poliszczuk
Uniwersytet im. Adama Mickiewicza